

Ι. ΠΑΓΙΩΣΗ ΤΗΣ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗΣ ΚΥΡΙΑΡΧΙΑΣ ΣΤΑ ΒΑΛΚΑΝΙΑ ΚΑΙ ΤΗ Μ. ΑΣΙΑ

1. Η διαμόρφωση της μεσαιωνικής ελληνικής βυζαντινής αυτοκρατορίας

Όροι-κλειδιά της ενότητας

Σταθεροποίηση συνόρων, στρατιωτική αντεπίθεση, ενίσχυση ελληνικότητας, κεντρικές διοικητικές υπηρεσίες, επέκταση θεμάτων, στρατιώτης-αγρότης, αύξηση πληθυσμού, κακώσεις, ανάπτυξη εμπορίου - βιοτεχνίας.

α. Παγίωση και επέκταση των αλλαγών

Όπως είπαμε πιο πάνω, κατά τον 7^ο αι. σημειώθηκαν αλλαγές που απομάκρυναν το Βυζάντιο από τις ρωμαϊκές του καταβολές.

Στα χρόνια της **ισαυρικής** ή **συριακής δυναστείας** (717-802) και αυτής του **Αμορίου** (802-867) που ακολούθησαν οι αλλαγές του 7^{ου} αι. αποκρυσταλλώθηκαν και έγιναν μόνιμα γνωρίσματα. Έτσι διαμορφώθηκε το **μεσαιωνικό ελληνικό Βυζαντινό Κράτος**. Οι εξελίξεις που σημειώθηκαν κατά την περίοδο αυτή ήταν οι ακόλουθες:

Τα σύνορα μεταξύ Βυζαντίου και Χαλιφάτου **σταθεροποιήθηκαν** στις παρυφές της Μ. Ασίας, στη στεριά, και κατά μήκος της γραμμής Κιλικία-Κύπρος-Κρήτη, στη θάλασσα. Στα μέσα του 9^{ου} αι. άρχισε η βυζαντινή **αντεπίθεση** στη Μ. Ασία. Στα Βαλκάνια, το Βυζάντιο αντιμετώπισε με επιτυχία τη βουλγαρική απειλή, ενώ συγχρόνως άρχισε να αφομοιώνει τους σλαβικούς πληθυσμούς.

Αναδιοργάνωση της Πελοποννήσου (806)

Επειδή μόνο το ανατολικό μέρος της Πελοποννήσου από την Κόρινθο ως τον Μαλέα λόγω της τραχιάς και δύσβατης διαμόρφωσής του ήταν ελεύθερο από το έθνος των Σκλαβίνων, ο αυτοκράτορας των Ρωμαίων έστειλε εκεί έναν στρατηγό Πελοποννήσου. Ένας (στρατηγός) που καταγόταν από τη Μικρή Αρμενία και τη γενιά των Σκληρών συγκρούστηκε με τους Σκλαβίνους, τους υπέταξε με τα όπλα και τους εκμηδένισε, και επέτρεψε στους παλιούς κατοίκους να ανακτήσουν τις κατοικίες τους.

Όταν το έμαθε ο Νικηφόρος [Α', 802-811], [...] φρόντισε να ανανεώσει τις πόλεις, να ανοικοδομήσει τους γκρεμισμένους ναούς και να εκχριστιανίσει τους βαρβάρους. Γι' αυτό, αφού έμαθε το μέρος όπου κατοικούσαν οι απόγονοι των φυγάδων Πατρινών, απόκατέστησε με διαταγή του τους κατοίκους στις παλιές πατρίδες τους μαζί με τον επίσκοπό τους Αθανάσιο, και ανυψωσε την Πάτρα σε μητρόπολη, ενώ πριν κατείχε τάξη αρχιεπισκοπής.

Χρονικόν της Μονεμβασίας, έκδ. Ι. Duičev
(=Testi, 12), Παλέρμιο 1976, 16-20.

Ο **ελληνικός χαρακτήρας** της αυτοκρατορίας ενισχύθηκε, ενώ η γνώση και χρήση της λατινικής περιο-

Οι λεγόμενες κακώσεις του Νικηφόρου

[Πρώτη κάκωση]: Το έτος αυτό (810) ο Νικηφόρος [...] αφού μετέφερε χριστιανούς από όλα τα θέματα, τους διέταξε να εγκατασταθούν στις **σκληβινίες**.

Η **δεύτερη κάκωση** ήταν η διαταγή να στρατολογούνται οι φτωχοί και να εξοπλίζονται με έξοδα των συγχωριανών τους, οι οποίοι όφειλαν να καταβάλουν στο δημόσιο ταμείο και 18.5 χρυσά νομίσματα (για κάθε φτωχό), επειδή το χωριό πλήρωνε στο δημόσιο με πνεύμα αλληλεγγύης τους φόρους των μελών του.

Η **τρίτη κάκωση** ήταν η διαταγή να αναθεωρηθούν οι φορολογικοί κατάλογοι και να αυξηθούν τα τέλη, γιατί κάθε φορολογούμενος όφειλε να πληρώσει και δύο κεράτια (1/12 ανά νόμισμα φόρου=8,33%) ως έξοδα γραφικής ύλης (χαρτιστικών ένεκα) [Σημ.: Πρόκειται πιθανώς για τον φόρο **δικέ-ρατον**].

Η **τέταρτη κάκωση** ήταν η διαταγή να καταργηθούν οι **κουφισμοί** (φοροαπαλλαγές) [της Ειρήνης, 797-802].

Η **πέμπτη κάκωση** ήταν η διαταγή να ζητηθεί από τους **παροίκους** (εξαρτημένους γεωργούς) των ευαγών ιδρυμάτων, δηλ. του ορφανοτροφείου και των ξενώνων και των γηροκομείων των εκκλησιών και των βασιλικών μονών, ο **καπνικός φόρος** (φόρος για κάθε εστία που καπνίζει, δηλ. για κάθε νοικοκυριό) αναδρομικά από το πρώτο έτος της παράνομης βασιλείας του [...].

Η **δέκατη κάκωση:** Διέταξε να συγκεντρωθούν οι επιφανείς εφοπλιστές της Κωνσταντινούπολης και τους έδωσε δάνειο δώδεκα λίτρες χρυσού (72Χ12=864 χρυσά νομίσματα), με τόκο τέσσερα κεράτια ανά χρυσό νόμισμα (=16,66%), με την υποχρέωση να πληρώνουν και το σύνθετος **κοιμέρκιον** (φόρος 10% επί της αξίας των εμπορευμάτων).

Θεοφάνης, Χρονογραφία, έκδ. C. de Boor, τ. 1,
Λειψία 1883, 486-487.

ρίστηκε αισθητά.

Οργανώθηκαν περαιτέρω οι κεντρικές διοικητικές υπηρεσίες του κράτους. Η σημαντικότερη από αυτές ήταν αρμόδια για την εφαρμογή της εξωτερικής πολιτικής. Συγχρόνως τα **θέματα** γενικεύτηκαν στη Μ. Ασία και επεκτάθηκαν στα Βαλκάνια. Ο **στρατηγός**-διοικητής κάθε θέματος με τη δύναμη που διέθετε, απέβαινε, όχι σπάνια, επικίνδυνος για την κεντρική εξουσία. Πολ-λές εξεγέρσεις οργανώθηκαν από στρατηγούς.

Όπως τονίστηκε πιο πάνω (βλ. σελ. 20), ο στρατός του θέματος αποτελούνταν από **στρατιώτες-αγρότες** που είχαν δικά τους κτήματα και σε περίπτωση εχθρικής επίθεσης ήταν υποχρεωμένοι να παρουσιαστούν για υπηρεσία.

Η ανάπτυξη των θεματικών στρατών είχε σημαντικές συνέπειες: Οι μισθοφόροι περιορίστηκαν δραστικά και συνάμα στη βυζαντινή ύπαιθρο κυριάρχησε η μικρή και μεσαία αγροτική ιδιοκτησία.

Οι υποχρεώσεις του στρατιώτη-αγρότη

Ένα επικουρικό σώμα του αυτοκρατορικού στρατού ήλθε να καταλάβει το στρατόπεδο που ήταν εκεί (κοντά στην πόλη Άμνια της μικρασιατικής Παφλαγονίας), για να ετοιμάσει εκστρατεία κατά των Αράβων. Ο χιλίαρχος, ο εκατόνταρχος και ο πεντηκόνταρχος προχώρησαν σε φροντισμένη επιθεώρηση, απαιτώντας αδιάκοπα από το πλήθος των στρατιωτών να παρουσιάζονται με τα άλογα και τις πολεμικές άμαξές τους.

Ενώ πλησίαζε η επιθεώρηση, το άλογο του στρατιώτη Μουσούλιου, που ήταν πάμφτωχος, καταλήφθηκε αίφνης από κωλικούς πόνους και σπασμούς, έπεσε κάτω και ψόφησε. Ο στρατιώτης δεν είχε χρήματα να αγοράσει άλλο άλογο και ήλθε σε πολύ δύσκολη θέση, ενώ ο εκατόνταρχος τον απειλούσε οργισμένος.

Βίος Αγίου Φιλαρέτου, έκδ. M.H. Fourmy – M. Leroy, Byzantion 9 (1934) 125-127.

β. Ανάκαμψη της οικονομίας

Οι πρώτες ενδείξεις οικονομικής ανάκαμψης παρουσιάστηκαν στα χρόνια του Κωνσταντίνου Ε' (741-775). Στο μεταίχμιο από τον 8^ο προς τον 9^ο αι. ο πληθυσμός του Βυζαντίου είχε αυξηθεί αισθητά σε σχέση με τον 7ο αι., ενώ είχε ξεπεραστεί η κρίση στην οικονομία. Αυξήθηκαν τα κρατικά έσοδα και αναζωογονήθηκαν το εμπόριο και η βιοτεχνία. Ωστόσο ο χαρακτήρας της οικονομίας παρέμεινε κυρίως αγροτικός.

Η κατάσταση και οι ανάγκες της βυζαντινής οικονομίας στις αρχές του 9^{ου} αι. φανερώνονται στις **κακώσεις** του Νικηφόρου Α' (802-811), όπως ονομάστηκαν από τους εχθρούς του τα τολμηρά οικονομικά του μέτρα που απέβλεπαν στην ανάκαμψη του εμπορίου και την αύξηση των εσόδων του κράτους.

Δικάρτο εμπορικό πλοίο με τριγωνικά πανιά (λατίνι). Παράσταση σε πιάτο (περ.1200). Κόρινθος. Αρχαιολογικό Μουσείο.

Ερωτήσεις

1. Αφού μελετήσεις το παρατιθέμενο απόσπασμα του Χρονικού της Μονεμβασίας και το περιεχόμενο της πρώτης από τις «κακώσεις», να αναφέρεις τα μέτρα που έλαβε ο αυτοκράτορας Νικηφόρος Α', για να αποκαταστήσει τη βυζαντινή κυριαρχία στην Πελοπόννησο;
2. Ποιες υποχρεώσεις είχαν οι αγρότες-στρατιώτες, όταν κηρυσσόταν επιστράτευση;
3. Οι υπήκοοι του Βυζαντίου πλήρωναν πολλούς φόρους. Μπορείς, αφού μελετήσεις το δεύτερο παράθεμα, να αναφέρεις τους σημαντικότερους;
4. Ποιες από τις αναφερόμενες «κακώσεις» απέβλεπαν στην αύξηση των εσόδων του κράτους και ποιες στην ανάπτυξη του εμπορίου και της ναυτιλίας;
5. Ποια η σημασία της δεύτερης κάκωσης για τη συνοχή της αγροτικής κοινότητας;

